

Renata Raszevska-Skałeczka

Uniwersytet Wrocławski

renata.raszevska-skałeczka@uwr.edu.pl

Obowiązek szkolny sześciolatka i jego codzienność jako wyzwanie edukacyjne — na tle reformy edukacji *de lege lata* i *de lege ferenda*

Summary

Compulsory education of a child at the age of 6 and his everyday reality as educational challenge — *de lege lata* and *de lege ferenda* conclusions on the background of educational reform

The process of preparing public schools to include children at the age of 6 in the compulsory schooling system was initiated in the year 2009. The educational reform — in the field of lowering school age — from the beginning of its initiation was one of the most controversial social reforms. The lack of the acceptance of the aforementioned reform by the great majority of parents and other educational participants are results of the way in which the aforementioned reform was implemented and of the politicisation of educational solutions. This publication presents the analysis of conditions and circumstances of the shaping of the educational reform, concerning lowering educational age of children. The article was based, inter alia, on studies and opinions of the Supreme Chamber of Control and Ministry of Education in the field of preparing communes and schools to include children — at the age of 6 — in the compulsory education in the years 2009–2015.

Keywords: educational reality, educational challenge, school reform, right to education, compulsory education for a child at the age of 6, primary school, social expectations

Резюме

Шкільний обов'язок шестирічного і його буденність як освітній виклик — на фоні реформи освіти *de lege lata* і *de lege ferenda*

Реформа освіти у сфері зниження шкільного віку від початку її впровадження є однією з найбільш суперечливих суспільних реформ. Характер статті представляє аналіз умов і обставин її формування у сфері зниження шкільного віку і шкільного обов'язку шестирічної дитини у процесі здобуття освіти. Приготування державних початкових шкіл до початку навчання шестирічних дітей було процесом, який неперервно тривав від 2009 р. Це в основному є наслідком системних змін у освіті протягом декількох останніх років і продовженням освітньої політики держави. У соціально-освітній дискусії найчастіше задаванні питання стосуються таких проблем, як: виконання очікувань батьків зі сторони школи для шестирічної дитини, умови і наслідки зниження шкільного віку, роль і значення дошкільної освіти для дітей у цьому віці, створення різновікових груп, позмінна система роботи школи, яка виникає з організаційних умов і будови приміщень, чи і в якій мірі вказані зміни служать загальному добробуту?

Одним з головних завдань держави є ведення освітньої політики, яка відповідає потребам суспільства і викликам змінного суспільно-економічного середовища, обов'язки держави у сфері конституційного права до навчання, яке виникає з Конституції Польської Республіки і закону про систему освіти. Освіта скерована на реалізацію загального блага, широко визнається державним завданням — відповідальність за виконання громадських освітніх завдань державою і органами місцевого самоврядування. Її особливим проявом є вимога забезпечення широкої доступності державних шкіл. Слід підкреслити, що освіта розглядається як один з чинників, що протидіють суспільним виключенням, але також може бути однією зі сфер соціальної ізоляції. Тому важливим є запитання, чи навчання у XXI ст. це обов'язок чи привілей? Окрім цього, причини проведених освітніх реформ виникають з загального бачення освіти державою і викликів, які стають перед освітою, включених до її завдань і стратегічних цілей Міністерства національної освіти, а згодом і у правовому регулюванні. У цій справі свою думку висловила між іншим і Верховна контрольна палата.

У ст. 70 п. 1 речення 2 Конституції ПР врегульовано, що наука до 18 року життя є обов'язковою. Зважаючи що “на конституційному рівні не було визначено нижню межу шкільної повинності, а це означає не було визначено вік дитини, яка розпочинає науку. Це означає, що питання початку шкільної повинності належить до способу виконання шкільної повинності і повинна бути врегульована у законі”. Таким чином роль закону зводиться до визначення способу виконання шкільної повинності (ст. 70 п. 1 речення 3 Конституції ПР).

Відповідно до ст. 15 п. 2 з.с.о. у формі, яка виступає від 1 вересня 2014р. шкільна повинність дитини розпочинається від початку навчального року у тому календарного року, в якому дитина закінчила 6 років. Відповідно до перехідних положень ст. 13d і 13e закону від 19 березня 2009 р. про зміну закону про систему освіти, а також про зміну деяких інших законів (зб. з. № 56, п. 458 з наст. зм.) у навчальному році 2014/2015 виконання шкільної повинності розпочали діти, народжені 2007р., а також народжені в період від

1 січня 2008р. до 31 грудня 2008р., на прохання батьків, могли розпочати виконання шкільної повинності. У свою чергу у шкільному році 2015/2016 виконання шкільного обов'язку розпочали усі діти народжені після 1 липня 2008р. до 31 грудня 2008р., які не почали виконувати шкільну повинність у шкільному році 2014/2015, а також всі діти народжені у 2009 році. Звідси також, первинне припущення про обов'язкову освіту шестирічних дітей від 1 вересня 2012р., перенесено на 1 вересня 2014 р. Окрім того, закон від 30 серпня 2013 р. про зміну закону про систему освіти, а також зміну деяких інших законів (Зб. з. поз. 1265) впроваджено регулювання, відповідно з яким, від 1 вересня 2014р. виконання шкільної повинності почали семирічні діти, а також шестирічні, народжені в період від 1 січня 2008р. до 30 червня 2008р. Від 1 вересня 2015р. до школи пішли діти народжені у 2009р. і народжені після 1 липня до 31 грудня 2008р.

Зміни та проблеми, які виступають в освіті є результатом її постійної еволюції у виконанні своєї місії, заспокоєння зростаючих суспільних потреб і способу виконання громадських обов'язків. Впровадження до польської системи освіти шкільного обов'язку для шестирічних дітей викликало і надалі викликає широку суспільно-політичну дискусію щодо її обґрунтованості і наслідків, які з неї виникають. Слід додати, що "Освітні реформи дають надію, але також родять скептицизм, який пов'язує з не завжди вдалою їх реалізацією". Також вкотре вводяться зміни у цій сфері.

Ключові слова: освітня буденні, освітній виклик, реформа освіти, право до навчання, шкільний обов'язок, шкільний обов'язок шестирічної дитини, початкова школа, суспільні очікування

Uwagi ogólne

Zmiany systemowe w oświacie na przestrzeni ostatnich lat są kontynuacją polityki edukacyjnej przeprowadzanych reform z najistotniejszym jej elementem, jak się wydaje, obniżeniem wieku szkolnego. Celem niniejszych rozważań jest wskazanie na złożoność zagadnienia obniżenia wieku obowiązku szkolnego dzieci do sześciu lat i ich edukacyjna codzienność. Należy zastanowić się nad codziennością edukacji sześciolatka w szkole podstawowej. Niekończące się pytania w dyskursie społeczno-edukacyjnym najczęściej dotyczą tego, jakiej szkoły oczekują rodzice dla dziecka w tym wieku, dlaczego obniżenie wieku szkolnego nie jest akceptowane społecznie przez większość rodziców, jaka jest rola edukacji wczesnoszkolnej tych dzieci, tworzenie oddziałów różnowiekowych, zmianowy system pracy szkoły wynikający z warunków organizacyjnych i lokalowych i czy owe zmiany, służą dobru dziecka. Podkreślimy — oświata jest wspólnym dobrem, wyrażającym się w kształceniu, wychowaniu i opiece organizowanych w formach realizujących uznane zasady i wartości, na których jest ona zbudowana¹.

¹ D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata jako zadanie publiczne*, Warszawa 2013, s. 26. Zob. wyrok NSA z dnia 1 grudnia 2011 r. I OSK 1630/11. „Oświatę oraz kształcenie należy zaliczyć do zadań publicznych nawet wtedy, gdy są one wykonywane przez szkoły niepubliczne” — *ibidem*.

Jednym z podstawowych obowiązków państwa jest prowadzenie polityki edukacyjnej, odpowiadającej potrzebom społeczeństwa i wyzwaniom zmieniającego się środowiska społeczno-gospodarczego, obowiązki państwa w zakresie konstytucyjnego prawa do nauki² wynikające z Konstytucji RP³ i ustawy o systemie oświaty⁴. Oświata ukierunkowana jest na realizację dobra wspólnego, powszechnie uznanego jako zadanie publiczne — przejście odpowiedzialności za wykonywanie oświatowych zadań publicznych przez państwo i samorząd terytorialny. Jej szczególnym przejawem jest wymaganie zapewnienia powszechnej dostępności szkół publicznych⁵.

Przyczyny przeprowadzanych reform edukacyjnych wynikają z ogólnej wizji edukacyjnej państwa i wyzwań edukacyjnych, ujętych w jej celach i założeniach strategicznych, a następnie w regulacjach prawnych. Zastanowienia wymaga kwestia oczekiwań społecznych w zakresie obniżenia wieku szkolnego. Jakie są konsekwencje obniżenia wieku szkolnego dla adresatów tych reform czy i jakie będą skutki tych zmian w perspektywie najbliższych lat? Każda reforma społeczna, także i ta w zakresie edukacji sześciolatka, ma swoje uzasadnienie teoretyczne, ale skutki ponoszą jej uczestnicy, tj. dzieci i ich rodzice, nauczyciele, szkoła, środowisko, w którym wzrastają i społeczeństwo. W wielu przypadkach można odnieść wrażenie, że wizję długookresową edukacji zastąpiły polityczne wyobrażenia rządzących i kolejnych ministrów edukacji w zakresie wprowadzanych reform. Nie zawsze opartych na rzeczowej argumentacji czy ocenie uzasadnionych zmian, wynikające raczej z przesłanek politycznych decydentów niż z rzeczywistych uwarunkowań, które do tych

² Zob. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Prawo do nauki — raport z monitoringu*, Warszawa 2002, s. 15; D. Kurzyna-Chmiel, *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie*, Warszawa 2009, s. 57. Prawo do nauki to: „obowiązek zapewnienia przez państwo dostępu do instytucji edukacyjnych, ale i jako obowiązek zadbania o dostęp do wiedzy z różnych, ale obiektywnych źródeł informacji, z poszanowaniem różnych światopoglądów”. Obowiązki państwa w zakresie prawa do nauki rozpatruje się w kilku aspektach, jako: „1) zapewnić dostępu do instytucji oświatowych, czyli m.in. stworzyć zorganizowany system placówek oświatowych, wykształcić nauczycieli, opracować programy szkolne; 2) obowiązujące przepisy prawa powinny stwarzać możliwość zakładania również szkół prywatnych; 3) odpowiednie państwowe instytucje oświatowe mogą ustalić wymagania dotyczące poziomu wiedzy oraz umiejętności określające dostęp do poszczególnych etapów wiedzy; 4) państwo powinno zapewnić poszanowanie przekonań religijnych i światopoglądu rodziców”. *Ibidem*, s. 57.

³ Zgodnie z art. 70 ust. 1 Konstytucji RP. Jest to obowiązek, jak i prawo każdego obywatela. Oba tworzą według M. Pilicha, „uzupełniającą się całość, gdyż trudno wyobrazić sobie, aby wobec istnienia powszechnego obowiązku nie istniało zarazem prawo dziecka i rodziców do uzyskania ze strony szkoły świadczenia usług edukacyjnych”. M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 275; zob. J. Homplewicz, *Tradycyjne a współczesne instytucje prawa szkolnego*, Kraków 1985, s. 62–65; D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata...*, s. 45–57. Obowiązek szkolny, o którym mowa w art. 70 ust. 1 Konstytucji RP, pojawia się również w rozdziale 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, dalej jako u.s.o.

⁴ Od dnia 1 września 2014 r. zmianie uległo brzmienie art. 15 ust. 2 u.s.o., w świetle którego obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 6 lat (art. 1 pkt 19 w związku z art. 26 pkt 4 ustawy z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 56, poz. 458 z późn. zm.)).

⁵ Zob. M. Pilich, *op. cit.*, s. 25–26; D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata...*, s. 17.

zmian się przyczyniły. Niekiedy wydaje się, że są to zmiany i rozwiązania edukacyjne *ad hoc* bez merytorycznej oceny dotychczasowego modelu. Dodajmy, że edukacja stanowi płaszczyznę nieustannego ścierania się różnorodnych presji politycznych, kulturowych i społeczno-ekonomicznych⁶. Edukacja stanowi też „w swojej funkcji selekcyjnej i alokacyjnej — jeden z kluczowych czynników posiadających wpływ na działanie struktury społecznej”⁷.

Uczenie się w XXI wieku to przymus czy przywilej?⁸ Jakie są w tym zakresie dylematy rodziców wobec zmian edukacyjnych w państwie? Oświata jako wspólne dobro całego społeczeństwa, jak wynika z preambuły do ustawy o systemie oświaty, dla kogo?, jaka jest jej rola w demokratycznym państwie prawa?⁹ Wszakże jest ona „wartością, która nie jest mierzalna żadną miarą”¹⁰. Jaka jest rola i wartość edukacji wczesnoszkolnej w związku z obniżeniem wieku szkolnego? Czy szkoła i programy nauczania są dostosowane do prowadzenia edukacji z najmłodszymi rocznikowo dziećmi w szkole? Dlaczego codzienność nauki sześciolatka w szkole jest wyzwaniem edukacyjnym, zwłaszcza dla niego samego i jego rodziców? Pojawiają się pytania i wątpliwości, o którym mowa między innymi poniżej.

Niniejsze rozważania dotyczą kwestii obniżenia wieku szkolnego i wskazania na obowiązek szkolny dzieci sześciolletnich w ich codziennej edukacji szkolnej. Poza tym trzeba też mieć na uwadze wyniki badań współzależności między wykluczeniem społecznym a edukacją, które wskazują, że edukacja postrzegana jest jako jeden z czynników przeciwdziałających wykluczeniu społecznemu, ale też może być ona jedną ze sfer wykluczenia społecznego¹¹. Wykluczenie z edukacji jest jednym

⁶ B. Śliwerski, *Program wychowawczy szkoły*, Warszawa 2001, s. 87–88; zob. *idem*, *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji. Inspiracje do badań polityki oświatowej*, Kraków 2015.

⁷ T. Gmerek, *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji*, Kraków 2011, s. 9.

⁸ M. Lewicki, *Uczenie się — przymus czy przywilej*, http://www.otnostrow.org.pl/pliki/rocznik/2009/06_Lewicki.pdf [dostęp: 23.11.2015]. „Uczenie się jest koniecznością, gdyż stanowi o jakości naszego życia, zarówno materialnego, jak i duchowego. [...] jest nierozzerwalnym i dynamicznym składnikiem naszej kultury i chociaż często chcielibyśmy od niego odpocząć, to rozpędzony świat wiedzy i emocji na to nie pozwoli, a wszechogarniający postęp przymusza nas do uczestnictwa w tym procesie”. M. Lewicki, stawiając pytanie „jak się uczyć?”, odpowiada „uczyć się jak najszybciej”. (*Ibidem*, s. 4–5).

⁹ Zob. R. Raszewska-Skałicka, *Niepewność sytuacji prawnej jednostki w związku z powszechnym i równym dostępem do edukacji na tle ustawy o systemie oświaty (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Niepewność sytuacji prawnej jednostki w prawie administracyjnym*, red. A. Błaś, Warszawa 2014, s. 266–274.

¹⁰ E. Pierzchała, J. Pierzchała, *Oświata w sferze usług publicznych*, [w:] *Administracja dóbr i usług publicznych*, red. M. Woźniak, Warszawa 2011, s. 111.

¹¹ T. Panek, J. Zwierzchowski, *Opis metodologii badawczej współzależności pomiędzy wykluczeniem społecznym a edukacją*, Analizy IBE/1/2015, Warszawa 2015, s. 8 (www.ibe.edu.pl; <http://eduentuzjasci.pl/publikacje-ee-lista/analizy/1157-opis-metodologii-badawczej-wspolzaleznosci-pomiedzy-wykluczeniem-spoecznym-a-edukacja.html> [dostęp: 10.11.2015]). Przez „wykluczenie edukacyjne rozumie się najczęściej nierówności w dostępie do kształcenia oraz różne mechanizmy prowadzące do tych nierówności. Nierówności edukacyjne dotyczą najczęściej dwóch obszarów, tj. nierówności warunków oraz nierówności wyników”. *Ibidem*, s. 8. Czynniki powodujące wykluczenie z edukacji można podzielić na cztery zasadnicze grupy: „1) społeczno-kulturowe: wyniesione z domu niedocenywanie edukacji

z istotnych czynników wykluczenia społecznego w jego wielu wymiarach¹². Przygotowanie publicznych szkół podstawowych do objęcia nauką dzieci sześciolletnich jest kilkuletnim procesem¹³.

(rodzice nie widzą sensu edukacji, co się przekłada na dzieci, nie mają ambicji, aby ich dzieci osiągnęły wyższe poziomy wykształcenia, nie motywują dzieci do nauki, nie chwalą dzieci za sukcesy w nauce, nie dopilnowują dzieci w nauce), środowiskowe wzory drogi zawodowej (poziom edukacji rodziców), wzory wczesnej samodzielności; 2) bariery psychologiczne: niska samoocena, brak pewności i wiary w siebie; 3) bariery ekonomiczne: bariery związane z szeroko rozumianą sytuacją materialną wyrażaną zarówno przez wskaźniki monetarne (poziom dochodów), jak i pozamonetarne (symptomy złej sytuacji dochodowej wskazujące na niemożność zaspokojenia określonych potrzeb ze względów finansowych: problemy z zakupem podręczników (pomimo »wyprawek szkolnych« i świadczeń rodzinnych), inne wydatki związane ze szkołą, przekraczające możliwości finansowe gospodarstw; 4) inne czynniki: problemy zdrowotne, niepełnosprawność, wczesne rodzicielstwo, patologie w rodzinie, brak możliwości dojazdu do odpowiednich szkół z innych przyczyn niż finansowe (np. zbyt daleka odległość do szkoły)”. *Ibidem*, s. 10.

¹² *Ibidem*, s. 6. T. Panek i J. Zwierzchowski wskazują, że „[e]dukacja ma istotny wpływ na rozwój dzieci i młodzieży. Prawo do nauki należy do ważnych praw określonych w Konwencji o Prawach Dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20 listopada 1989 r. (art. 28 konwencji). Z tej perspektywy wykluczenie edukacyjne jest rozumiane jako brak dostępu do nauki, ale też, co szczególnie widoczne jest np. w badaniach prowadzonych przez OECD, zróżnicowaniu lub segmentacji dostępu do edukacji i wyników edukacyjnych. Edukacja może być zatem źródłem wykluczenia, nie tylko dzieci, ale też może dalej skutkować wykluczeniem społecznym osób dorosłych. [...] można też spojrzeć na edukację jako dobro publiczne, które jest konsumowane przez gospodarstwa domowe. Sposób dystrybucji usług edukacyjnych może być też widziany jako jedno z narzędzi zmniejszania nierówności dochodowych w społeczeństwie”. *Ibidem*, s. 11.

¹³ Dla przykładu: zob. *Szkoły są przygotowane na przyjęcie dzieci sześciolletnich* (<https://men.gov.pl/zycie-szkoly/szkoly-sa-przygotowane-na-przyjecie-dzieci-szesciolletnich.html> [dostęp: 18.10.2013]). Celem licznych debat publicznych była wymiana opinii i doświadczeń, dyskusje i diagnozy, raporty badawcze przedstawiciele środowiska oświatowego na temat gotowości szkolnej sześciolatków, a także tworzenia optymalnych warunków do rozwoju 6-latka w szkole. Zob. wybrane z nich: *Dlaczego 6-latki powinny rozpocząć naukę w szkole?* (<http://www.6latki.men.gov.pl>); *Zmiany w edukacji najmłodszych szansą na lepszy rozwój*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, kwiecień 2013 r. (prezentacja_krpm.6lat.pdf); *Zmiany w edukacji szkolnej 6-latków*. Materiał informacyjny, Warszawa, 29 maja 2013 r. (prezentacja_krpm-1.pdf); M. Skura, M. Lisicki, D. Sumińska, *Przed progiem. Jakie umiejętności są potrzebne do rozpoczęcia nauki w pierwszej klasie i jak je rozwijać* (<http://www.ore.edu.pl>), (www.6latek.ore.edu.pl); *Oświatowe ABC* (oświatowe_ABC_6latek.pdf). Różnorakie przedsięwzięcia na rzecz obniżenia wieku szkolnego były także udziałem samorządowców. W broszurach informacyjnych zamieszczano wyniki badań, wywiady z organami prowadzącymi szkoły, informacje o głównych obawach rodziców sześciolatka do szkoły i ich zapobieganiu: *Sześciolatki w szkole. Działania samorządów — dobre praktyki* (www.ore.edu.pl; http://www.6latki.men.gov.pl/images/PDF/ORE_dobre_praktyki.pdf); „*Udany start szkolny — 6-latek w pierwszej klasie*” — konferencja ekspercka (<http://www.6latki.men.gov.pl/index.php/aktualnosci/474-udany-start-szkolny-6-latek-w-pierwszej-klasie-konferencja-eksperska> [dostęp: 20.10.2015]); *Edukacja małych dzieci. Raport z badań* (raport_CBOS.pdf). Edukacja sześciolatków nabierała czasami politycznego charakteru, dzieląc nie tylko scenę polityczną, ale i społeczeństwo na dwa przeciwstawne obozy. Podjęto się również badania opinii rodziców i nauczycieli w zakresie przygotowania szkół i nauczycieli do pracy z uczniem 6-letnim, a także na temat gotowości szkolnej do nauki w I klasie (<http://pedagogium.pl/wydarzenia/uczelnia/548-szesciolatki-w-szkolach-zdaly-egzamin.html>); zob. B. M. Nowak, J. Krawczyk, *Uczestnictwo dziecka 6-letniego w edukacji szkolnej*, Pedagogium, Warszawa 2014 (http://pedagogium.pl/dokumenty/wydarzenia/raport_6latki.pdf); Ro-

W kwestii uwarunkowań prawnych oraz organizacyjno-ekonomicznych — wybrane zagadnienia według NIK¹⁴

Zgodnie z art. 15 ust. 2 u.s.o.¹⁵ w brzmieniu obowiązującym od 1 września 2014 r. obowiązek szkolny dziecka rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 6 lat. Zgodnie z przepisami przejściowymi zawartymi w art. 13d i 13e ustawy z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 56, poz. 458 z późn. zm.) w roku szkolnym 2014/2015 spełnienie obowiązku szkolnego rozpoczęły dzieci urodzone w 2007 r. oraz urodzone w okresie od dnia 1 stycznia 2008 r. do dnia 30 czerwca 2008 r., natomiast dzieci urodzone w okresie od dnia 1 lipca 2008 r. do dnia 31 grudnia 2008 r., na wniosek rodziców, mogły rozpocząć spełnianie obowiązku szkolnego. Natomiast w roku szkolnym 2015/2016 spełnianie obowiązku szkolnego rozpoczęły wszystkie dzieci urodzone w okresie od dnia 1 lipca 2008 r. do dnia 31 grudnia 2008 r., które nie rozpoczęły spełniania obowiązku szkolnego w roku szkolnym 2014/2015, oraz wszystkie dzieci urodzone w 2009 roku¹⁶. Stąd też pierwotne założenie o obowiązkowej edukacji dzieci sześciolatków od dnia 1 września 2012 r. przesunięto na dzień 1 września 2014 r.¹⁷ Ponadto ustawą z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1265) wprowadzono uregulowanie, zgodnie z którym od dnia 1 września 2014 r. spełnianie obowiązku szkolnego rozpoczęły dzieci siedmioletnie oraz sześciolatkowie urodzeni w okresie od dnia 1 stycznia 2008 r. do dnia 30 czerwca 2008 r. Wprowadzona została również do systemu oświaty zasada, że zajęcia edukacyjne w klasach I–III szkoły podstawowej będą prowadzone w oddziałach liczących nie więcej niż 25 uczniów.

dzicu sześciolatka! Możesz sprawdzić szkołę swojego dziecka, <http://www.6latki.men.gov.pl/index.php/aktualnosci/487-rodzicu-szesciolatka-mozesz-sprawdzic-szkole-swojego-dziecka> [dostęp: 25.09.2015].

¹⁴ Zob. Informacja NIK o wynikach kontroli. *Przygotowanie gmin i szkół do objęcia dzieci sześciolatków obowiązkiem*, KNO-4101-09-00/2012, Nr ewid. 158/2013/P12068/KNO, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/kontrola,11927.html>; Kontrola NIK sprawdzająca (doraźna) pn. *Przygotowanie szkół do objęcia dzieci sześciolatków obowiązkiem szkolnym* (nr D/14/504) — Informacja NIK o wynikach kontroli, *Przygotowanie szkół do objęcia dzieci sześciolatków obowiązkiem szkolnym*, KNO-4113-001-00/2014 Nr ewid. 156/2014/D/14/504/KNO, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,7129,vp,9005.pdf>; *NIK o szkołach dla sześciolatków*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-szkolach-dla-szesciolatkow.html>.

¹⁵ Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.

¹⁶ Zob. art. 13d i art. 13e ustawy z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 56, poz. 458 z późn. zm.), dalej jako ustawy o zmianie u.s.o.; zob. też, J. Lesińska, *Wprowadzenie*, [w:] *Rekrutacja do szkół. Komentarz praktyczny*, cz. I, *Procedury*, „ABC Praktyki Prawa Oświatowego” 2015, z. 4.

¹⁷ Ustawa z dnia 27 stycznia 2012 r. zmieniająca ustawę o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2012 r., poz. 176), dalej jako ustawy o zmianie systemu oświaty.

Warto wskazać, że na podstawie przepisów ustawy z 2009 r. o zmianie u.s.o., wiek rozpoczynania obowiązku szkolnego obniżono do 6 lat, z jednoczesnym ustaleniem terminu wdrożenia tego rozwiązania od dnia 1 września 2012 r., a następnie — na podstawie ustawy z 2012 r. o zmianie systemu oświaty — od dnia 1 września 2014 r. W art. 12 ust. 2 ustawy o zmianie u.s.o. z 2009 r. ustalono, że w latach szkolnych 2009/2010–2011/2012 dyrektor publicznej szkoły podstawowej mógł przyjąć do szkoły dziecko sześciolatek, jeśli pozwalały na to warunki organizacyjne szkoły, a dziecko było objęte wychowaniem przedszkolnym w roku szkolnym poprzedzającym rok szkolny rozpoczynania nauki w szkole podstawowej lub posiada pozytywną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej o możliwości rozpoczęcia spełniania obowiązku szkolnego. W kolejnych dwóch latach okresu przejściowego (2012/2013 i 2013/2014) przyjęcie dziecka w wieku 6 lat do szkoły nie zostało obwarowane żadnymi warunkami, w związku z czym (na podstawie art. 13a ust. 1 ustawy z 2009 r. o zmianie u.s.o., wprowadzonego ustawą z 2012 r. o zmianie systemu oświaty) dyrektor szkoły podstawowej był zobowiązany przyjąć do szkoły dziecko w wieku 6 lat na wniosek rodziców.

W 2013 r. NIK dokonała oceny stanu przygotowania gmin i szkół do objęcia dzieci sześciolatek obowiązkiem szkolnym. W raporcie pokontrolnym Izba wskazała na nieprawidłowości, które powinny zostać usunięte przed obowiązkowym skierowaniem dzieci sześciolatek do szkół. NIK w zaleceniach w związku z nieprawidłowościami wystosowała swe uwagi do dyrektorów szkół, gmin jako organów prowadzących szkoły podstawowe oraz MEN jako odpowiedzialnego za politykę oświatową państwa¹⁸. Następnie NIK w 2014 r. sprawdziła wykonanie wniosków pokontrolnych Izby z roku 2013 i dokonała ponownej oceny przygotowania publicznych szkół podstawowych do objęcia dzieci sześciolatek obowiązkiem szkolnym z dniem 1 września 2014 r.¹⁹ Celem kontroli sprawdzającej NIK w 2014 r. stała się zwłaszcza ocena zapewnienia przez szkoły²⁰:

1) warunków lokalowych wraz z wyposażeniem oraz warunków organizacyjnych (w tym bezpieczeństwa i higieny) do edukacji uczniów sześciolatek; 2) odpowiedniej kadry nauczycieli do edukacji uczniów wczesnoszkolnych. Zalecenia NIK dotyczące warunków (lokalowych i organizacyjnych) w jakich powinna przebiegać nauka uczniów klas I–III określone zostały w załączniku Nr 2 do rozporządzenia w sprawie podstawy programowej, część: zalecane warunki i sposób realizacji.

W zaleceniach pokontrolnych NIK z 2014 r. wskazano m.in. na następujące standardy nauczania wczesnoszkolnego²¹:

¹⁸ *Przygotowanie gmin i szkół do objęcia dzieci sześciolatek obowiązkiem szkolnym*, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/kontrola,11927.html>. Zob. też, *NIK o przygotowaniu szkół do przyjęcia sześciolatek*.

¹⁹ *Przygotowanie szkół do objęcia dzieci sześciolatek obowiązkiem szkolnym; NIK o szkołach dla sześciolatek*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-szkolach-dla-szeszciolatek.html>.

²⁰ *Przygotowanie szkół do objęcia dzieci sześciolatek obowiązkiem szkolnym*, KNO-4113-001-00/2014 Nr ewid. 156/2014/D/14/504/KNO.

²¹ *Ibidem*.

1) dla zapewnienia ciągłości wychowania i kształcenia, nauczyciele uczący w klasie I szkoły podstawowej powinni znać podstawę programową wychowania przedszkolnego; 2) należy zadbać o adaptację dzieci do warunków szkolnych, w tym o ich poczucie bezpieczeństwa; 3) sale lekcyjne powinny składać się z dwóch części: edukacyjnej i rekreacyjnej; 4) wskazane jest, aby edukacja w klasach I–III szkoły podstawowej odbywała się w zespołach rówieśniczych liczących nie więcej niż 26 osób; 5) w klasach I–III szkoły podstawowej edukację dzieci powierza się jednemu nauczycielowi. Prowadzenie zajęć z zakresu edukacji muzycznej, plastycznej, wychowania fizycznego, zajęć komputerowych i języka obcego nowożytnego można powierzyć nauczycielom posiadającym odpowiednie kwalifikacje; 6) edukacja polonistyczna: w początkowym okresie nauki kontynuowany jest rozpoczęty w przedszkolu proces kształtowania dojrzałości dzieci do nauki czytania i pisania. Umiejętności te kształtuje się według wybranej metody, dbając o łączenie czytania z pisanem; 7) edukacja matematyczna: w pierwszych miesiącach nauki w centrum uwagi jest wspomaganie rozwoju czynności umysłowych ważnych dla uczenia się matematyki. Dominującą formą zajęć są w tym czasie zabawy, gry i sytuacje zadaniowe; 8) zajęcia komputerowe należy rozumieć dosłownie jako zajęcia z komputerami prowadzone w korelacji z pozostałymi obszarami edukacji. Należy zadbać o to, aby w sali lekcyjnej było kilka kompletnych zestawów komputerowych z oprogramowaniem odpowiednim do wieku, możliwości i potrzeb uczniów. Uczniom klas I–III należy umożliwić korzystanie ze szkolnej pracowni komputerowej. Zaleca się, aby podczas zajęć uczeń miał do swojej dyspozycji osobny komputer z dostępem do Internetu; 9) odpowiednio do istniejących potrzeb szkoła organizuje: zajęcia opiekuńcze zapewniające dzieciom interesujące spędzanie czasu, przyjazną atmosferę i bezpieczeństwo; zajęcia zwiększające szanse edukacyjne uczniów zdolnych oraz uczniów mających trudności w nauce.

Najwyższa Izba Kontroli wypowiedziała się także w zakresie zasad organizacji szkoły podstawowej²², które określone zostały w załączniku Nr 2 do rozporządzenia w sprawie ramowych statutow. Zgodnie z § 10 ust 1 ww. załącznika, szczegółową organizację nauczania, wychowania i opieki w danym roku szkolnym określa arkusz organizacji szkoły, opracowany przez dyrektora szkoły podstawowej do dnia 30 kwietnia każdego roku. Arkusz ten jest zatwierdzany przez organ prowadzący do dnia 30 maja danego roku. Podstawową jednostką organizacyjną szkoły jest oddział (§ 5 ust. 1). Przepisy zawarte w załączniku Nr 2 do ww. rozporządzenia nie określają maksymalnej liczby uczniów w oddziałach szkół ogólnodostępnych (z wyjątkiem oddziałów w szkołach integracyjnych, oddziałów integracyjnych w szkołach ogólnodostępnych, oddziałów w szkołach specjalnych i oddziałów specjalnych w szkołach ogólnodostępnych). Dopuszczono natomiast organizację nauczania w klasach łączonych, w tym połączenie zajęć prowadzonych w oddziale przedszkolnym dla dzieci sześciolletnich i zajęć prowadzonych w klasie I (§ 5 ust. 7). Stosownie do § 6 ust. 2 ww. załącznika, czas trwania poszczególnych zajęć edukacyjnych w klasach I–III ustala nauczyciel prowadzący zajęcia, zachowując ogólny tygodniowy czas tych zajęć. Dla uczniów, którzy muszą dłużej przebywać w szkole ze względu na czas pracy ich rodziców (prawnych opiekunów), organizację dojazdu do szkoły lub inne okoliczności, wymagające zapewnienia opieki w szkole, szkoła organizuje świetlicę, w której zajęcia prowadzone są w grupach zajęciowych. Liczba uczniów w grupie nie powinna przekraczać 25 (§ 7 ust. 1–2).

²² *Ibidem*.

NIK odniosła się również do zasad bezpieczeństwa obowiązujących w szkołach²³, które określa rozporządzenie w sprawie bezpieczeństwa i higieny. Ponadto zastosowanie mają przepisy rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. Nr 75, poz. 690 z późn. zm.) i rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (Dz.U. z 2003 r. Nr 169, poz. 1650 z późn. zm.). Zgodnie z art. 5 ust. 7 u.s.o. do zadań oświatowych organu prowadzącego szkołę lub placówkę należy w szczególności: zapewnienie warunków działania szkoły lub placówki, w tym bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki; wykonywanie remontów obiektów szkolnych oraz zadań inwestycyjnych w tym zakresie; zapewnienie obsługi administracyjnej, w tym prawnej, finansowej i organizacyjnej szkoły; wyposażenie szkoły lub placówki w pomoce dydaktyczne i sprzęt niezbędny do pełnej realizacji programów nauczania, programów wychowawczych, przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów oraz wykonywania innych zadań statutowych. NIK w zaleceniach pokontrolnych w 2014 r. wskazała, że uchwałą Rady Ministrów Nr 112/2009 z dnia 7 lipca 2009 r. w sprawie form i zakresu wspierania w latach 2009–2014 organów prowadzących w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w klasach I–III szkół podstawowych i ogólnokształcących szkół muzycznych I stopnia, ustanowiony na lata 2009–2014 był rządowy Program „Radosna szkoła”²⁴. Program przewidywał udzielenie wsparcia organom prowadzącym szkoły, m.in. na zakupy pomocy dydaktycznych do miejsc zabaw w szkole oraz utworzenie lub modernizację szkolnych placów zabaw. Podstawową przesłanką wprowadzenia programu była potrzeba łagodnego wprowadzenia dzieci w naukę szkolną. Powyższa uchwała Rady Ministrów stanowiła podstawę do opracowania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lipca 2009 r. w sprawie form i zakresu finansowego wspierania organów prowadzących w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w klasach I–III szkół podstawowych i ogólnokształcących szkół muzycznych I stopnia (Dz.U. Nr 110, poz. 915 z późn. zm.).

NIK w wyniku kontroli sprawdzającej z 2014 r. odniosła się także do wymagań w zakresie kwalifikacji nauczycieli²⁵, które zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz.U. z 2013 r. poz. 1207).

Najwyższa Izba Kontroli w 2014 r. wykazała w zaleceniach pokontrolnych, że

²³ *Ibidem*.

²⁴ Uchwała dotycząca programu „Radosna szkoła” została zmieniona uchwałą Rady Ministrów nr 216/2009 z dnia 10 grudnia 2009 r. oraz uchwałą Rady Ministrów nr 153/2010 z dnia 4 października 2010 r.

²⁵ *Przygotowanie szkół do objęcia dzieci sześciolletnich obowiązkiem szkolnym*.

[w]szystkie szkoły zatrudniają kadrę nauczycielską wykwalifikowaną do kształcenia najmłodszych uczniów oraz posiadają odpowiednio wyposażone sale lekcyjne potrzebne do prowadzenia zajęć z sześciolatkami. Dalszego dostosowania wymagają jednak stołówki i toalety. [...] istotnym problemem dla niektórych szkół może być konieczność organizacji zajęć dla oddziałów klas I–III w systemie zmianowym²⁶.

Izba w 2014 r. wykazała, że objęte kontrolą szkoły są znacznie lepiej przygotowane na przyjęcie dzieci sześciolletnich do szkoły podstawowej niż w roku 2013. Warto też zaznaczyć, że obowiązek szkolny dla dzieci sześciolletnich wprowadzany był do polskiego systemu oświaty w 2009 r. na podstawie art. 1 pkt 19 ustawy z 19 marca 2009 r. o zmianie u.s.o. Zakładano rozpoczęcie przez wszystkie dzieci sześciolletnie edukacji szkolnej w dniu 1 września 2012 r. Zmiana ta spowodowała jednak protesty niektórych środowisk rodziców²⁷. W społecznej opinii w części środowisk rodzicielskich powstał jednak pogląd o nieprzygotowaniu w szkołach właściwych warunków do nauki dzieci w wieku 6 lat, co było jednym z istotnych powodów kontestowania przez część środowisk rodziców słuszności wprowadzenia od roku szkolnego 2014/2015 powszechnego obowiązku dla sześciolatków²⁸. W celu zapewnienia lepszego przygotowania szkół na przyjęcie tych dzieci, obowiązek szkolny przesunięto na dzień 1 września 2014 rok²⁹. Przepisy ustaw zmieniających system oświaty z 2009 r. i przepisy ustawy z 2012 r. wprowadziły okresy

²⁶ NIK o szkołach dla sześciolatków, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-szkolach-dla-szeszciolatkow.html>.

²⁷ Przykładem obywatelskiego projektu protestu przeciwko planowanym zmianom była oddolna akcja środowisk rodzicielskich, skierowana przeciwko reformie „Sześciolatki do szkół” zmierzającej do obniżenia wieku rozpoczęcia spełniania obowiązku szkolnego. Powołując się na konsekwencje przemian cywilizacyjnych w sferze edukacji, wprowadzono ustawą z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie u.s.o. obniżenie wieku rozpoczęcia obowiązku szkolnego do 6 lat. Z inicjatywy T. i K. Elbanowskich została uruchomiona strona internetowa (<http://www.ratujmaluchy.pl>). Akcję „Ratuj Maluchy!” prowadziło Stowarzyszenie Rzecznika Praw Rodziców i Fundacja Rzecznika Praw Rodziców. Oddolna internetowa kampania obywatelska sprawiła, że MEN zaczęło korygować plany reform w zakresie obniżenia obowiązku szkolnego, a do dyskusji włączył się Prezydent RP. Aktywność środowiska rodzicielskiego i towarzyszący jej dyskurs polityczny sprawiły, że ustawą z dnia 27 stycznia 2012 r. uchwalono ustawę zmieniającą ustawę o zmianie ustawy o systemie oświaty, doprowadzając do przesunięcia na dzień 1 września 2014 r. momentu wejścia w życie znowelizowanej wersji art. 15 ust. 2 u.s.o.

²⁸ Lata 2009–2013 to okres przejściowy, w którym rodzicom pozostawiono decyzję o momencie rozpoczęcia nauki przez ich sześciolletnie dziecko. W dniu 11 października 2013 r. Prezydent RP podpisał nowelizacje ustawy o systemie oświaty zmieniającą przepisy dotyczące obniżenia obowiązku szkolnego. Według znowelizowanych przepisów u.s.o. data wprowadzenia obowiązku szkolnego dla sześciolatków to dzień 1 września 2014 r. Rozpoczęto zbieranie podpisów pod wnioskiem o ogólnopolskie referendum edukacyjne „Ratuj Maluchy i starsze dzieci też!”. Pełnomocnik grupy obywateli i zarazem inicjator akcji, w dniu 30 lipca 2013 r. złożył do Sejmu RP obywatelski wniosek o ogólnokrajowe referendum w tej sprawie (www.rzecznikrodzicow.pl/akcja-oswiec-posla). Stowarzyszenie i Fundacja Rzecznik Praw Rodziców mimo odrzucenia przez Sejm wniosku o przeprowadzenie ogólnokrajowego referendum w sprawie obniżenia wieku szkolnego, nie ustawali w staraniach środowisk rodzicielskich o przywrócenie wieku obowiązku szkolnego w wieku siedmiu lat i przywrócenie rodzicom prawa wyboru posłania ich dzieci do szkoły w wieku sześciu czy siedmiu lat (<http://www.ratujmaluchy.pl>).

²⁹ Dz.U. z 2012 r., poz. 176.

przejściowe, w których dzieci sześciolatnie mogły podjąć naukę szkolną na wniosek rodziców. Objęły one lata szkolne 2009/2010–2011/2012, a następnie lata 2012/2013 i 2013/2014. Wprowadzono także nową podstawę programową kształcenia ogólnego na pierwszym etapie edukacji mającą na celu dostosowanie wymagań edukacyjnych do poziomu dzieci sześciolatków³⁰.

Obniżenie wieku obowiązku szkolnego w ocenie MEN — zarys zmian ustawowych

Przepisy ustawowe w tym zakresie zawarte zostały w następujących nowelizacjach ustawy o systemie oświaty: 1) ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw — z dnia 19 marca 2009 r. (Dz.U. Nr 56, poz. 458 z późn. zm) — wprowadziła obowiązek szkolny dla sześciolatków³¹; 2) ustawa o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw — z dnia 27 stycznia 2012 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 176) — odroczyła obowiązek szkolny dla dzieci sześciolatków do 1 września 2014 r.; 3) ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 1265) — wprowadziła podział rocznika dzieci sześciolatków, których obejmuje obowiązek szkolny od dnia 1 września 2014 r. Spełnianie obowiązku szkolnego rozpoczęły dzieci urodzone w 2007 r. oraz urodzone w okresie od dnia 1 stycznia 2008 r. do dnia 30 czerwca 2008 r. Dzieci urodzone w drugiej połowie 2008 r. mogły rozpocząć naukę na wniosek rodziców. Z dniem 1 września 2015 r. do szkoły poszły dzieci urodzone w 2009 r. i urodzone w okresie od dnia 1 lipca do dnia 31 grudnia 2008 r.

Aby zapobiec sytuacji, w której w jednej klasie uczyłaby się zbyt duża grupa dzieci, wprowadzono przepis, zgodnie z którym od dnia 1 września 2014 r. liczba uczniów w oddziałach klas I nie będzie mogła przekroczyć 25. Dochodzenie do tego standardu miało być stopniowe. Na początek liczba uczniów rozpoczynających naukę w 2014 r. w klasach pierwszych nie mogła być większa niż 25. Od dnia 1 września 2015 r. zasada ta miała dotyczyć nie tylko klas I, lecz także II. Od roku szkolnego 2016/2017 również w klasie III nie miało być więcej niż 25 uczniów.

³⁰ Załącznik nr 2 do rozporządzenia MEN z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół („podstawa programowa z 2008 r.”) — Dz.U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17. Od 1 września 2012 r. podstawę programową określa rozporządzenie MEN z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2012 r., poz. 977).

³¹ http://www.bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/ustawa_20090319.pdf. Na temat zmian i wymagań ustawowych w zakresie obowiązku szkolnego sześciolatka, zob. J. Skibska, *Sześciolatek w szkole. Obowiązek szkolny — założenia i rozwiązania*, [w:] *Transgresje w edukacji*, red. W. Żłobicki, Kraków 2014, s. 181–190.

Określenie limitu uczniów w klasach I–III miało zbliżyć warunki wychowania i opieki w szkole nad najmłodszymi dziećmi do warunków przedszkolnych. W latach 2014/15 i 2015/16, gdy do szkół miała trafić większa liczba dzieci sześciolatków i siedmiolatków, w szkołach, gdzie miało być tworzone więcej niż jeden oddział klasy pierwszej, uczniowie mieli być przyjmowani według roku i miesiąca urodzenia, poczynając od najmłodszych. Rozwiązanie takie miało oznaczać, że wiek dzieci w oddziałach pierwszych klas byłby zbliżony.

Jednym z założeń obniżenia wieku szkolnego według MEN było maksymalne zbliżenie standardów nauczania i opieki w klasach I–III szkoły podstawowej do standardów wychowania przedszkolnego. W związku z tym zmieniane ustawodawstwo zbliżać miało nauczanie i opiekę w szkole podstawowej do standardów obowiązujących w wychowaniu przedszkolnym. Wśród najważniejszych regulacji podustawowych w zakresie obniżenia wieku szkolnego należy wymienić³²: 1) rozporządzenie MEN z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz.U. z 2009 r. Nr 50, poz. 400 z późn. zm.)³³; 2) rozporządzenie MEN z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2012 r., poz. 977)³⁴; 3) rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach (Dz.U. z 2003 r. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.)³⁵; 4) rozporządzenie MEN z dnia 26 października 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U. poz. 1196)³⁶; 5) rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. Nr 83, poz. 562 z późn. zm.)³⁷; 6) rozporzą-

³² *Przygotowanie szkół do objęcia dzieci sześciolatków obowiązkiem szkolnym.*

³³ http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20090312.pdf.

³⁴ http://www.bip.men.gov.pl/images/stories/akty/27_08.pdf.

³⁵ <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20030060069>.

³⁶ <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2012/1196/1>.

³⁷ http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_300407.pdf. Zgodnie z art. 44i ust. 1 u.s.o. „W klasach I–III szkoły podstawowej: 1) oceny bieżące z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych oraz zajęć, o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 13 ust. 3, są ustalane w sposób określony w statucie szkoły; 2) śródroczne i roczne oceny klasyfikacyjne z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych oraz zajęć, o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 13 ust. 3, a także śródroczna i roczna ocena klasyfikacyjna zachowania są ocenami opisowymi”. W myśl art. 44 i ust. 2 u.s.o. „W klasach I–III szkoły podstawowej oceny bieżące z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych oraz zajęć, o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 13 ust. 3, mogą być ocenami opisowymi, jeżeli statut szkoły tak przewiduje”. Zob. obowiązujące rozporządzenie MEN z dnia 10 czerwca 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. poz. 843). Na podstawie art. 44zb u.s.o. wydane zostało rozporządzenie MEN z dnia 10 czerwca 2015 r. w spra-

dzenie MEN z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. Nr 61 poz. 624 z późn. zm.)³⁸ — w każdej publicznej szkole podstawowej, jeśli taką potrzebę wyrażają rodzice, musi być zagwarantowana opieka świetlicowa; 7) rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013 r., poz. 532)³⁹.

Zauważmy przy tym, że w większości krajów Unii Europejskiej naukę szkolną podejmują dzieci młodsze niż siedmioletnie, np.: od szóstego roku życia w Austrii, Belgii, Czechach, Francji, Grecji, Hiszpanii, Irlandii, Niemczech, Norwegii, Portugalii, Rumunii, Słowacji, Słowenii, we Włoszech i na Litwie, od piątego roku życia, zaś w Anglii, Holandii, Szwecji, Walii, na Węgrzech i na Łotwie. Wiek rozpoczęcia obowiązku szkolnego nie jest ujednolicony w krajach UE⁴⁰.

Argumentami według MEN, które przemawiają za posłaniem sześciolatków do szkół, są⁴¹:

1. Cofnięcie reformy przede wszystkim wywołałoby ogromne perturbacje organizacyjne w systemie oświaty.
2. Dzieci [...] trzeba wspierać ich rozwój, a wcześniejsze rozpoczęcie edukacji to wykorzystanie najlepszego okresu w rozwoju dziecka. W większości krajów europejskich 6-latki uczą się w pierwszej klasie.
3. Posłanie 6-latka do szkoły wcale NIE oznacza zabierania mu dzieciństwa.
4. Już w tej chwili przepisy dotyczące możliwości odraczania dziecka dają dużą swobodę rodzicom. [...] może udać się do poradni psychologiczno-pedagogicznej i poprosić o badanie dziecka. Jeśli opinia poradni potwierdzi obawy rodzica to on, a nie dyrektor szkoły, decyduje, by nie posłać dziecka do szkoły. Ponadto rodzic do końca grudnia może cofnąć swoje sześciolletnie dziecko ze szkoły.
5. Badania Pedagogium (*Uczestnictwo dziecka 6-letniego w edukacji szkolnej*, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, Warszawa 2014). 87% ankietowanych rodziców, którzy posłali swoje dzieci w wieku 6 lat do szkoły, zauważyło u nich pozytywne zmiany. 79% rodziców ponownie podjęłoby decyzję o wcześniejszym rozpoczęciu nauki przez ich dzieci. 89,4 proc. rodziców oceniało: „dobrze” lub „dobrze z zastrzeżeniami” poziom przygotowania szkoły do rozpoczęcia prac z uczniami sześciolletnimi.
6. Dzieci, które w 2009 r. poszły do szkoły jako sześciolatki, świetnie poradziły sobie na tegorocznym sprawdzianie szóstoklasistów. W 2009 r. stanowiły grupę tylko 4,3% wśród wszystkich pierwszaków, trudno więc mówić o jakimś generalnym wniosku, ale na pewno można stwierdzić, że dały radę. Wszystkie głosy krytyczne, jakoby dzieci 6-letnie miałyby nie dawać sobie rady w porównaniu z dziećmi 7-letnimi — chociażby na sprawdzianie — są raczej niezasadne”.
7. Badania CBOS — Pierwsze pt. Polacy o proponowanych zmianach w systemie edukacji listopad 2008 r. Drugie pt. *Polacy o upowszechnieniu edukacji przedszkolnej i obniżeniu wieku szkolnego* — styczeń 2009 r.

wie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz.U. poz. 843). Rozporządzenie weszło w życie z dniem 1 września 2015 r.

³⁸ <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010610624>.

³⁹ http://www.bip.men.gov.pl/images/stories/30_04_13.pdf.

⁴⁰ Zob. raport „*Wiek rozpoczynania edukacji obowiązkowej w Europie*”, Polskie Biuro Eurydice — Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa, 6 lipca 2011 r.; www.6latka.ore.edu.pl; NIK o przygotowaniu szkół do przyjęcia sześciolatków; zob. *Uzasadnienie do projektu ustawy z 2009 r. o zmianie systemu oświaty*.

⁴¹ *Dlaczego 6-latki powinny rozpocząć naukę w szkole?*, <http://www.6latki.men.gov.pl/index.php/aktualnosci/485-dlaczego-6-latki-powinny-rozpoczac-nauke-w-szkole> [dostęp: 20.11.2015]. Ze względu na ograniczenia niniejszej publikacji, niektóre argumenty nie zostały przedstawione w całości.

Trzecie pt. *Czy sześciolatki powinny iść do szkoły* czerwiec 2013 r. Badania zostały przeprowadzone na reprezentatywnej próbie losowej wszystkich dorosłych mieszkańców Polski. Ponadto, w 2011 r. CBOS, działając na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej, przeprowadziło badanie opinii rodziców dzieci urodzonych w latach 2004–2007. Podkreślenia wymaga, że we wszystkich ww. badaniach dominuje pozytywny ogólny odbiór szkoły przez rodziców. Pogłębiona analiza wykazała, że całkowite zadowolenie rodziców z edukacji dziecka wzrasta [...]. Ankietowani rodzice pytani o argumenty przemawiające za posłaniem sześciolatka do szkoły najczęściej wskazywali poziom rozwoju dziecka (jego zdolności i przygotowanie do nauki szkolnej), oczekiwany szybszy rozwój dziecka w szkole, lepsze przyswajanie wiedzy przez sześciolatka oraz kontakt z innymi dziećmi. Rodzice, którzy posłali swoje dziecko w wieku 6 lat do pierwszej klasy, są zadowoleni z wyboru ścieżki edukacyjnej swoich dzieci. Tylko 3% rodziców dzieci z pierwszych klas, ale i przedszkola, stwierdziło, że gdyby im przyszło jeszcze raz podejmować tę decyzję, to zdecydowaliby inaczej. Inną decyzję podjęłoby 9% rodziców, którzy posłali dziecko sześciolatnie do oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej. 8. O sukcesach edukacyjnych dzieci stanowi długość czasu edukacji szkolnej oraz wiek jej rozpoczynania. Dziecko, którego rozwój jest pobudzany poprzez wcześniejsze rozpoczęcie nauki w szkole, rozwija się szybciej [...]. Dzieci, które idą wcześniej do szkoły, zyskują wcześniejszy dostęp do lepszej niż w przedszkolu infrastruktury naukowej, sportowej i informatycznej. 9. [...] obowiązkowy „powrót” 6-latka do edukacji przedszkolnej spowoduje niemożność pełnej realizacji tzw. ustawy przedszkolnej gwarantującej miejsca wychowania przedszkolnego dla wszystkich 4-latków, a następnie 3-latków. Zapewnienie miejsc edukacji przedszkolnej dla wszystkich dzieci nie będzie możliwe do zrealizowania. 10. Skutki ewentualnej zmiany powyższych regulacji niekorzystnie odbiłyby się także na funkcjonowaniu jednostek samorządu terytorialnego odpowiedzialnych za prowadzenie publicznych szkół podstawowych i przedszkoli oraz mogłyby prowadzić do zwolnień nauczycieli, również w kolejnych latach szkolnych. W sytuacji odstąpienia od obowiązku szkolnego 6-latków, problemem będzie kwestia kontynuacji zatrudnienia przez niektórych nauczycieli. Może dojść do sytuacji, w której w szkole nastąpi zmniejszenie liczby oddziałów. Zmiana przepisów w zakresie obowiązku szkolnego zaburzy realizowanie zadań oświatowych przez samorządy. Uczniowie szkoły objęci są subwencją oświatową [...]. 11. Wyniki badań Instytutu Badań Edukacyjnych — TUNSS. Aż 96 proc. rodziców, którzy wysłali sześciolatnie dzieci do pierwszej klasy, jest zadowolonych z nauczycieli i sposobów nauczania — wynika z badania Testu Umiejętności Na Starcie Szkolnym, przeprowadzonego przez Instytut Badań Edukacyjnych w 2013 r. Rodzice są zadowoleni nie tylko ze sposobów nauczania i ich efektów, ale również ze szkolnego zaplecza. Zdecydowana większość bardzo dobrze ocenia opiekę świetlicową, a 85 proc. uważa, że szkoła wystarczająco dba o bezpieczeństwo pierwszoklasistów. 91 proc. badanych deklaroowało, że placówka zapewnia uczniom minimum jeden posiłek dziennie [...]. Sześciolatki uczęszczające do pierwszych klas osiągają lepsze wyniki niż ich rówieśnicy w „zerówkach” i przedszkolach. Zarówno w grupie rodziców, których dzieci rozpoczęły naukę w szkole podstawowej w wieku 6 lat, jak i w grupie rodziców, którzy nie zdecydowali się posłać dziecka do szkoły w tym wieku, przeważali tacy, którzy byli zadowoleni z podjętej decyzji. [...].

Na gruncie przedstawionych badań i argumentów MEN przemawiających za posłaniem sześciolatków do szkół wciąż nie brakuje przeciwników obniżenia wieku szkolnego i wprowadzenia obowiązku szkolnego dla tej grupy wiekowej dzieci. Reforma edukacji w tej materii podzieliła znaczną część środowiska rodziców i innych uczestników edukacji. Dyskurs społeczno-polityczny po raz kolejny na przestrzeni ostatnich lat pokazuje upolitycznienie reformy edukacji i pewien niedosyt oczekiwań społecznych w jej odbiorze. Po raz kolejny też okazuje się, jak ważne jest wsparcie rodziców dzieci

w procesie edukacji. Trzeba tu zaznaczyć, że zobowiązanym do spełniania obowiązków edukacyjnych jest dziecko, ale odpowiedzialnymi faktycznie za spełnianie przez niego obowiązku są rodzice lub opiekunowie dziecka. Zgodnie z art. 18 ust. 1 u.s.o. to rodzice dziecka podlegającego obowiązkowi szkolnemu⁴² są obowiązani do:

1) dopełnienia czynności związanych ze zgłoszeniem dziecka do szkoły; 2) zapewnienia regularnego uczęszczania dziecka na zajęcia szkolne; 3) zapewnienia dziecku warunków umożliwiających przygotowanie się do zajęć; 4) informowania, w terminie do dnia 30 września każdego roku, dyrektora szkoły podstawowej lub gimnazjum, w obwodzie których dziecko mieszka, o realizacji obowiązku szkolnego spełnianego w sposób określony w art. 16 ust. 5b.

W myśl art. 18 ust. 2 u.s.o. „Rodzice dziecka podlegającego obowiązkowi nauki, na żądanie wójta gminy (burmistrza, prezydenta miasta), na terenie której dziecko mieszka, są obowiązani informować go o formie spełniania obowiązku nauki przez dziecko i zmianach w tym zakresie”. Natomiast na podstawie art. 18 ust. 3 u.s.o. „Rodzice dziecka realizującego obowiązek szkolny lub obowiązek nauki poza szkołą na podstawie zezwolenia, o którym mowa w art. 16 ust. 8, są obowiązani do zapewnienia dziecku warunków nauki określonych w tym zezwoleniu”⁴³. Prawodawca w art. 18 u.s.o. ustala treść szczegółowych obowiązków nałożonych na rodziców dziecka podlegającego obowiązkowi szkolnemu, a także obowiązkowi nauki. Obowiązki edukacyjne dotyczą obywateli do ukończenia 18. roku życia. Warto zauważyć, że moment uzyskania pełnoletniości skutkuje wygaśnięciem obowiązku szkolnego czy obowiązku nauki. Trwanie zajęć w roku szkolnym nie przedłuża zatem mocy wiążącej tychże obowiązków. Wynika z tego zatem, że np. większość uczniów uzyskuje średnie wykształcenie i przystępuje do matury dobrowolnie⁴⁴. Podmiotem realizującym obowiązek szkolny i nauki jest w zasadzie dziecko, choć zobowiązanymi, jak wskazuje art. 18 u.s.o. (tzn. osobami odpowiedzialnymi za realizację obowiązku w sensie prawnym), są jego rodzice. Takie określenie adresatów przepisów regulujących obowiązek szkolny i nauki ma według M. Pilicha, istotne znaczenie dla

⁴² Zgodnie z art. 16 ust. 5 u.s.o. „Obowiązek szkolny spełnia się przez uczęszczanie do szkoły podstawowej i gimnazjum, publicznych albo niepublicznych”. W świetle art. 16 ust. 5a u.s.o. „Po ukończeniu gimnazjum obowiązek nauki spełnia się: 1) przez uczęszczanie do publicznej lub niepublicznej szkoły ponadgimnazjalnej; 2) przez realizowanie, zgodnie z odrębnymi przepisami, przygotowania zawodowego u pracodawcy”.

⁴³ Zgodnie z art. 16 ust. 8 u.s.o. „Na wniosek rodziców dyrektor odpowiednio publicznego lub niepublicznego przedszkola, szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, do której dziecko zostało przyjęte, może zezwolić, w drodze decyzji, na spełnianie przez dziecko odpowiednio obowiązku, o którym mowa w art. 14 ust. 3, poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym lub inną formą wychowania przedszkolnego i obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą”.

⁴⁴ Zob. P. Lisowski, *Obywatel jako podmiot praw i obowiązków społecznych. Obywatel a obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny oraz obowiązek nauki*, [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Kolonia Limited 2007, s. 452.

skierowania środków podejmowanych przez właściwe organy w ramach egzekucji administracyjnej w razie niespełniania obowiązku (zob. art. 20 u.s.o.)⁴⁵.

Kilka refleksji w zakresie obowiązku szkolnego dziecka w wieku sześciu lat

W art. 70 ust. 1 zd. 2 Konstytucji RP⁴⁶ uregulowano, że nauka do 18. roku życia jest obowiązkowa. Zważywszy, że „na poziomie konstytucyjnym nie została określona dolna granica obowiązku szkolnego, a więc wiek dziecka rozpoczynającego naukę. Oznacza to, że kwestia rozpoczęcia obowiązku szkolnego należy do sposobu wykonania obowiązku szkolnego i musi zostać uregulowana w ustawie”⁴⁷. Do materii zatem ustawowej zastrzeżono określenie sposobu wykonywania obowiązku szkolnego (art. 70 ust. 1 zd. 3 Konstytucji RP). Nie ma definicji legalnej obowiązków szkolnego i nauki, regulacje określają jedynie pewne niezbędne elementy obu tych obowiązków⁴⁸. W prawie oświatowym zauważalne są jednak próby wypracowania definicji oraz określenia ich zakresów⁴⁹. Obowiązki edukacyjne według M. Pilicha

niezależnie od różnic w ich treści, stanowią obowiązki administracyjnoprawne o charakterze ciągłym. Oznacza to, że ich spełnianie trwa przez oznaczony okres i nie wyczerpuje się w jednorazowym podjęciu określonej czynności (jak np. zgłoszenie dziecka podlegającego obowiązkowi szkolnemu do szkoły). Zachowanie, do jakiego zobowiązane są podmioty będące adresatami komentowanych norm, polega na powtarzającym się zachowaniu jego podmiotów, a przede wszystkim na uczęszczaniu na zajęcia w szkole określonego typu, a po uzyskaniu elementarnego wykształcenia (na poziomie gimnazjalnym) — przez kontynuowanie nauki w szkole ponadgimnazjalnej lub w odpowiednich formach pozaszkolnych⁵⁰.

⁴⁵ M. Pilich, *op. cit.*, s. 276. Zgodnie z art. 20 ust. 1 u.s.o. „Niespełnianie obowiązku, o którym mowa w art. 14 ust. 3, obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki podlega egzekucji w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji”.

⁴⁶ Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

⁴⁷ M. Czuba-Wąsowska, K. Mańko, *Egzekucja obowiązków szkolnego i nauki. Zagadnienia prawne. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011, s. 16.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 26. „Regulacje prawne dotyczące obowiązku szkolnego wykazują pewną nieścisłość. Ustawodawca nie podał definicji legalnej obowiązku szkolnego, zaś rozdział traktujący o tym zagadnieniu zatytułował, używając wyczerpującego: »Wychowanie przedszkolne, obowiązek szkolny i obowiązek nauki«. Zgodnie z aktualnym stanem prawnym obowiązkowe są: 1) roczne przygotowanie przedszkolne odbywane przez dzieci pięcioletnie (art. 14 ust.3 u.s.o.); 2) obowiązek szkolny, czyli szkoła podstawowa i gimnazjum (art. 16 ust. 5 u.s.o.); 3) obowiązek nauki (art. 16 ust.5a u.s.o.)”.

⁴⁹ Zob. M. Czuba-Wąsowska, K. Mańko, *Egzekucja obowiązków...*, s. 15–27. Zdaniem autorek „[o]bowiązek szkolny (edukacyjny) jest to związana z realizacją prawa do nauki powinność jednostki do uczestniczenia w procesie edukacyjnym aż do ukończenia 18. roku życia, ukierunkowana na zdobycie określonej wiedzy, potwierdzona państwowymi dokumentami w sposób przewidziany prawem”. *Ibidem*, s. 27.

⁵⁰ M. Pilich, *Komentarz do art. 15 ustawy o systemie oświaty*, <http://abc.online.wolterskluwer.pl> [dostęp: 20.11.2015].

Przyjąć należy, iż „pojęcie obowiązku nauki (w szerszym konstytucyjnym znaczeniu tego terminu) zawiera w sobie pojęcie obowiązku szkolnego”⁵¹.

Prawo do edukacji jest jednym z podstawowych praw człowieka⁵². Prawa dziecka są prawami podmiotowymi, które przysługują dziecku z tytułu prawa naturalnego⁵³. Prawo dziecka do edukacji w kontekście normatywnym rozumiane jest jako publiczne prawo podmiotowe jednostki⁵⁴. Zdaniem M. Kozak, istotę edukacji w kontekście publicznych praw podmiotowych można sprowadzić do trzech podstawowych tez W. Jakimowicza, które uwzględniają ich edukacyjne implikacje:

- 1) są instrumentem ochrony interesów prawnych jednostki, w tym praw edukacyjnych dziecka;
- 2) konstrukcja ich opiera się na kategorii podmiotowości prawnej człowieka, zatem kategoria podmiotowości prawnej dziecka staje się jedną z przesłanek jego skutecznego korzystania z praw edukacyjnych;
- 3) stanowią wspólną podstawę całego porządku prawnego, więc w tym kontekście edukacja jest podstawowym prawem pozwalającym realizować również idee porządku prawnego⁵⁵.

Prawo do nauki⁵⁶ jest definiowane z jednej strony jako obowiązek zapewnienia przez państwo dostępu do instytucji edukacyjnych, z drugiej zaś jako obowiązek zadbania o dostęp do wiedzy z różnych, ale obiektywnych źródeł informacji, z poszanowaniem różnych światopoglądów⁵⁷. Oświata jest jedną z podstawowych potrzeb społecznych, a to oznacza, że jej szczególnym przejawem jest wymaganie zapewnienia powszechnej dostępności do szkół publicznych⁵⁸. Obowiązek państwa i samorządu terytorialnego zagwarantowania dostępu do świadczeń edukacyjnych, rozumienie oświaty jako zadania publicznego, wiąże się z przejęciem odpowiedzialności za wykonywanie zadań oświatowych⁵⁹. Dążeniem zaś ustawodawcy winno być tworzenie instrumentów gwarantujących zaspokajanie potrzeb oświatowych ludno-

⁵¹ *Ibidem*; por. D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata...*, s. 73.

⁵² Zob. W. Walkowska, *Edukacja w świetle praw człowieka*, [w:] *Polska wobec wyzwań edukacyjnych Unii Europejskiej*, red. L. Dziewięcka-Bokun, A. Ładyżyński, Wrocław 2004, s. 51–60; szerzej o prawach człowieka, zob. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław 2004.

⁵³ M. Michalak, *Wprowadzenie*, [w:] *Prawa dziecka. Dokumenty Rady Europy*, zbiór i opracowanie P.J. Jaros, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2013, s. 13 (www.brpd.gov.pl).

⁵⁴ Zob. M. Kozak, *Edukacja na rzecz praw dziecka w szkole wyższej. Zarys dydaktyki szczegółowej*, Kraków 2014, s. 20 n.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 21; zob. też W. Jakimowicz, *Publiczne prawa podmiotowe*, Kraków 2002, s. 474.

⁵⁶ Prawa człowieka będącego uczniem, zob. M. Osuch, L. Bojarska, *Prawa człowieka w szkole. Niezbędnik Dyrektora*, Warszawa 2008. Zdaniem autorów „nie istnieją prawa ludzi, a prawa człowieka”, s. 21; M. Osuch, L. Bojarska, *Prawa człowieka w szkole. Niezbędnik Aktywnego Rodzica*, Warszawa 2008.

⁵⁷ M. Czuba-Wąsowska, K. Mańko, *Egzekucja obowiązków...*, s. 35, za: Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Prawo do nauki — raport z monitoringu*, Warszawa 2002, s. 15.

⁵⁸ M. Pilich, *Ustawa...*, s. 25–26.

⁵⁹ Zob. R. Raszevska-Skałeczka, *Zadania oświatowe jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] *Studia nad samorządem terytorialnym*, red. A. Błaś, Wrocław 2002, s. 233–265; R. Raszevska-Skałeczka, *Przemiany i wyzwania współczesnej przestrzeni edukacyjnej*, [w:] *Współczesna przestrzeń edukacyjna. Geneza, przemiany, nowe znaczenia*, red. E. Musiał, M. Bednarska, t. 2, Kraków 2013, s. 67–77.

ści⁶⁰. Zaspokajanie potrzeb edukacyjnych to powinności państwa, ale i obowiązki edukacyjne jednostki, tj. obowiązek rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny i obowiązek nauki.

Wprowadzenie do systemu oświaty obowiązku rozpoczynania edukacji szkolnej przez dzieci sześciolatki wzbudzało od samego początku kontrowersje różnych środowisk społecznych. Zauważalne były głosy przedstawicieli środowiska oświatowego, samorządu terytorialnego i rodziców dzieci, wskazujące na pewne nieprawidłowości w przygotowaniu szkół podstawowych do przyjęcia sześciolatków. Podjęcie przez NIK kontroli w 2013 roku obejmującej przygotowanie gmin i szkół do objęcia dzieci wcześniejszym obowiązkiem szkolnym, uzasadniają formułowane wówczas czynniki ryzyka zidentyfikowane w tym obszarze: jako niewłaściwe przygotowanie i przeprowadzenie zmian w systemie oświaty; wydłużenie z 2012 r. na 2014 r. terminu objęcia dzieci sześciolatków obowiązkiem szkolnym; brak określenia standardu przygotowania szkoły do objęcia nauką w tym wieku; postępujący systematyczny spadek liczby uczniów w szkołach podstawowych; brak pełnego zabezpieczenia w subwencji oświatowej środków na finansowanie zadań oświatowych gmin; ukierunkowanie wsparcia finansowego państwa dla organów prowadzących szkoły, realizowanego w ramach programu „Radosna szkoła”⁶¹; określenie warunków i sposobów realizacji podstawy programowej⁶².

Za podstawę oceny przygotowania szkoły do objęcia obowiązkiem szkolnym dzieci sześciolatków NIK w 2013 roku przyjęła, korzystając m.in. z założeń programu „Radosna szkoła”, spełnianie przez szkołę łącznie następujących warunków: prowadzenie nauczania w klasie I w sali lekcyjnej wyposażonej zgodnie z zaleceniami podstawy programowej kształcenia ogólnego dla I etapu edukacyjnego⁶³; posiadanie świetlicy i organizowanie opieki świetlicowej dla uczniów zgodnie z wymaganiami ustawy o systemie oświaty oraz ramowego statutu publicznej szkoły podstawowej, tj. w grupach wychowawczych, których liczebność nie przekracza 25 uczniów, a także umożliwienie uczniom zjedzenia ciepłego posiłku⁶⁴; posiadanie miejsca zabaw dla

⁶⁰ Zob. D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata...*

⁶¹ Rządowy program wspierania w latach 2009–2014 organów prowadzących w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w klasach I–III szkół podstawowych i ogólnokształcących szkół muzycznych I stopnia — „Radosna szkoła”.

⁶² Informacja o wynikach kontroli. *Przygotowanie gmin i szkół do objęcia dzieci sześciolatków obowiązkiem szkolnym* KNO-4101-09-00/2012, Nr ewid. 158/2013/P12068/KNO (<https://www.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-nik/kontrolne,11927.html>).

⁶³ Zgodnie z pkt 3 zalecanych warunków i sposobu realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego dla I etapu edukacji określonych w podstawie programowej z 2008 r. sala lekcyjna powinna składać się z dwóch części: edukacyjnej i rekreacyjnej. Zalecane jest wyposażenie w pomoce dydaktyczne i przedmioty potrzebne do zajęć, sprzęt audiowizualny, komputery z dostępem do Internetu, gry i zabawki dydaktyczne, kąciki tematyczne, biblioteczkę itp. Uczeń powinien mieć możliwość pozostawienia w szkole części swoich podręczników i przyborów szkolnych.

⁶⁴ Stosownie do postanowień art. 67 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r., Nr 256, poz. 2572): szkoła publiczna powinna zapewnić uczniom możliwość korzystania ze świetlicy. Zgodnie z § 7 ust. 2 i § 9a załącznika nr 2 do rozporządzenia Ministra Edu-

uczniów i placu zabaw utworzonych w ramach programu „Radosna szkoła” lub miejsca zabaw i placu zabaw o takich samych standardach wykonania i wyposażenia⁶⁵; prowadzenie zajęć edukacyjnych w klasach I–III przez nauczycieli posiadających wymagane kwalifikacje⁶⁶. Przeprowadzone przez MEN w latach 2010–2012 działania informacyjno-promocyjne na rzecz spopularyzowania idei posyłania do szkoły dzieci sześciolletnich nie były w ocenie NIK w pełni skuteczne⁶⁷:

nie osiągnięto też do końca istotnej zmiany postaw rodziców na rzecz akceptacji idei obejmowania nauką szkolną dzieci sześciolletnich. [...] wpływ na postawy rodziców miał i wydaje się mieć m.in. fakt, że w szkole jest brak właściwej z ich punktu widzenia opieki w czasie przed zajęciami i po ich zakończeniu, ponieważ świetlice szkolne zwykle nie oferują warunków zbliżonych do występujących w oddziałach dla dzieci sześciolletnich prowadzonych w przedszkolach⁶⁸.

Wnioski

Zmiany i wyzwania zachodzące w oświacie, tak jak i spory czy konflikty są nieuniknione, a nawet wszechobecne i wpisane niejako w jej byt czy rozwój w zakresie nieustannego ewoluowania w wypełnianiu swej misji, zaspokajania wzrastających potrzeb społecznych i sposobu wykonywania zadań publicznych⁶⁹. Wydawałoby się, że

treść oczekiwań społecznych jest głównym wyznacznikiem reform administracji. Ale tak nie jest. [...] grupy społeczne są tylko odbiorcami reform, choć, oczywiście, z nich także, czy z nich przede wszyst-

kacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (Dz.U. Nr 61, poz. 624 ze zm.): w świetlicy prowadzone są zajęcia w grupach wychowawczych; liczba uczniów w grupie nie powinna przekraczać 25, w celu realizacji zadań opiekuńczych i wspomagających szkoła może zorganizować stołówkę.

⁶⁵ Celem programu „Radosna szkoła” jest m.in. stworzenie sześciolletnim i siedmioletnim uczniom rozpoczynającym spełnianie obowiązku szkolnego bezpiecznych warunków w zakresie nauki, wychowania i opieki w szkole, porównywalnych z warunkami edukacji przedszkolnej, uwzględniających aktywną naukę i zabawę oraz stworzenie bezpiecznych i przyjaznych warunków organizowania zajęć szkolnych i zajęć opieki świetlicowej, co pozytywnie wpłynie na niwelowanie reakcji stresowych u małych dzieci, spowodowanych nowymi dla nich sytuacjami związanymi z rozpoczęciem nauki.

⁶⁶ Wymagania określone w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli (Dz.U. Nr 50, poz. 400 z późn. zm.).

⁶⁷ Informacja o wynikach kontroli. *Przygotowanie gmin i szkół do objęcia dzieci sześciolletnich obowiązkiem szkolnym*.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Zob. R. Raszevska-Skałeczka, *Udział organizacji pozarządowych w rozwiązywaniu lokalnych konfliktów edukacyjnych na tle rozwiązań prawnych*, [w:] *Plaszczyzny konfliktów w administracji publicznej*, red. M. Tabernačka, R. Raszevska-Skałeczka, Warszawa 2010, s. 466–498.

kim wpływać może idea, zamysł, czy postulat zmiany prowadzącej do rozwiązań trwale korzystniejszych⁷⁰.

Czyż nie mamy do czynienia z taką właśnie sytuacją w zakresie obowiązku szkolnego dla sześciolatków? Wprowadzenie do polskiego systemu oświaty obowiązku szkolnego dla dzieci sześciolletnich wzbudzało i w dalszym ciągu wzbudza kontrowersje, wywołuje szeroki dyskurs społeczno-polityczny nad jego zasadnością i konsekwencjami z niego płynącymi. Niezwykle trafne są spostrzeżenia C. Banacha, że

Reformy edukacyjne budzą nadzieje, ale także sceptycyzm łączący się z nie zawsze udaną ich realizacją. W Polsce reforma edukacji jest zadaniem priorytetowym i ściśle związanym z wyzwaniami globalizacji świata, transformacji ustrojowej oraz procesami integracji europejskiej. W 1999 roku rozpoczęto w Polsce wieloletnią, kompleksową i radykalną reformę programów i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej oraz struktury ustroju szkolnictwa. Od rozpoczętej reformy nie ma już odwołania, choć nie wyklucza to dokonywania korekt, uzasadnionych wynikami monitorowania reformy, jej naukową i społeczną oceną, w tym oceną warunków i sposobów jej realizacji⁷¹.

W odczuciu społecznym znacznej części środowiska rodziców dzieci objętych obowiązkiem szkolnym sześciolatków nie brakuje krytycznej oceny reformy edukacji czy niezadowolenia rodziców w tym zakresie. Problemy i konflikty pojawiają się w procesie edukacji wczesnoszkolnej już na etapie klasy I szkoły podstawowej. Zauważalne są zwłaszcza w oddziałach zróżnicowanych wiekowo dzieci — różnice rozwojowe między dzieckiem sześciolletnim i siedmioletnim, traktowanie przez nich nauki jako obowiązku (przymus szkolny) a nie przywileju. U dzieci młodszych rocznikowo może się to przejawiać dłuższym czasem przyswajania obowiązującej wiedzy i odrabianie lekcji domowych, wolniejszym tempem pracy w czasie lekcji i pracach domowych; do tego dochodzi np. nauka dziecka w systemie zmianowym szkoły i późne pory kończenia lekcji w szkole. To tylko niektóre z sytuacji mających przełożenie na zmęczenie, znużenie obowiązkami i reakcje emocjonalne dziecka, skutkujące niekiedy sfrustrowaniem i niechęcią do szkoły. Zauważalne są i takie argumenty, że „łączenie siedmio- i sześciolatków nie jest dobrym pomysłem, gdyż dojrzałość emocjonalna i motoryczna tych dzieci jest silnie zróżnicowana — w tym wieku rok to bardzo dużo”⁷². Zdaniem K. Konarzewskiego

⁷⁰ J. Boć, *Struktury*, [w:] *Nauka administracji*, red. J. Boć, Kolonia Limited 2013, s. 188–189. Treść oczekiwań społecznych nie jest głównym wyznacznikiem reform administracji, gdyż według J. Bocia „a) przeprowadzenie reformy nie jest tożsame z rozumieniem jej potrzeby, b) prezentowane przez społeczeństwo rozumienie potrzeby reformy nie jest obudowane możliwościami dokładnej analizy stanu i dokładnego oznaczenia kształtu nowego funkcjonowania, c) w ujęciu systemowym społeczność nie jest predestynowana do przeprowadzania reform, d) tylko państwo dysponuje zasobami intelektualnymi oraz środkami organizacyjnymi i finansowymi, a także możliwością stanowienia prawa formułującego nowe zasady i wprowadzającego reformę w struktury i działania państwa”, *ibidem*.

⁷¹ C. Banach, *Skarb ukryty w edukacji. Strategia rozwoju edukacji w Polsce do roku 2020*, konspekt nr 12, <http://www.up.krakow.pl/konspekt/12/strategia.html> [dostęp: 1.10.2012].

⁷² Zob. Badania Pedagogium („Uczestnictwo dziecka 6-letniego w edukacji szkolnej”, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, Warszawa 2014). *Raport z ogólnopolskich badań „6-latki w szkołach w per-*

W edukacji wczesnoszkolnej najważniejsza jest synchronizacja zegara oświatowego z zegarem rozwojowym. Szkoła to nie jest miejsce, do którego dziecko chodzi, lecz miejsce, w którym pracuje. Musi to być praca poważna, na granicy możliwości umysłowych. W przeciwnym razie dziecko nie osiągnie tego, na co je stać, nie rozwinie swojego potencjału⁷³.

Ale pojawiają się też i takie argumenty, że „[g]rupa 6-latków jest tak samo różnorodna pod względem rozwojowym jak grupa 7-latków i charakteryzuje się określonymi możliwościami poznawczymi typowymi dla tego wieku”⁷⁴. W szkołach z dużą liczbą oddziałów klas I–III w systemie zmianowym problemem może być kwestia zapewnienia dzieciom sześciolatni właściwej opieki po lekcjach, biorąc pod uwagę dużą liczbę dzieci korzystających z takiej opieki.

Nie brakuje i kontrargumentów, że obecnie dzieci rozwijają się szybciej, część rodziców była i jest zadowolona z obniżenia wieku rozpoczynania nauki w szkole. Z przeprowadzanych badań i raportów w tej sprawie wynikają i takie argumenty, np.:

Rodzice zaobserwowali pozytywne zmiany u dzieci zarówno w zakresie tzw. kompetencji twardych związanych z przestrzenią edukacyjną (pisanie, czytanie, przyrost wiedzy, zwiększenie zasobu słownictwa, umiejętność poszukiwania informacji), jak i w zakresie kompetencji społecznych (samodzielność, samodyscyplina, umiejętność pracy w grupie, dostosowanie się do wymogów systemu klasowo-lekcyjnego oraz nowego środowiska, troska o innych, postawa opiekuńcza, empatia, pewność siebie, poczucie własnej wartości)⁷⁵.

Być może pozytywnym uzasadnieniem reformy edukacji są zachodzące przemiany cywilizacyjne i wyzwania społeczne w sferze edukacji⁷⁶. Celem reformy powinno być „jednoczesne ulepszenie sytuacji ludzi i państwa”⁷⁷, zwłaszcza tych

cepcji rodziców i nauczycieli”, <http://pedagogium.pl/wydarzenia/uczelnia/548-szesciolatki-w-szkolach-zdaly-egzamin.html> [dostęp: 20.11.2015]; zob. B.M. Nowak, J. Krawczyk, *Uczestnictwo dziecka 6-letniego w edukacji szkolnej*, Pedagogium, Warszawa 2014, http://pedagogium.pl/dokumenty/wydarzenia/raport_6latki.pdf [dostęp: 20.11.2015]; <http://pedagogium.pl/wydarzenia/uczelnia/548-szesciolatki-w-szkolach-zdaly-egzamin.html> [dostęp: 20.11.2015]; *Dlaczego 6-latki powinny rozpocząć naukę w szkole?*, <http://www.6latki.men.gov.pl/index.php/aktualnosci/485-dlaczego-6-latki-powinny-rozpozacz-nauke-w-szkole>.

⁷³ Konarzewski: *bardzo małe klasy wcale nie są korzystne dla uczniów*, <http://www.oswiata.abc.com.pl/dyktor-szkoly/czytaj/-artykul/konarzewski-bardzo-male-klasy-wcale-nie-sa-kszytne-dla-uczniow>.

⁷⁴ J. Skibska, *op. cit.*, s. 186.

⁷⁵ B.M. Nowak, J. Krawczyk, *Uczestnictwo dziecka 6-letniego w edukacji szkolnej*, Pedagogium, Warszawa 2014, http://pedagogium.pl/dokumenty/wydarzenia/raport_6latki.pdf; zob. <http://pedagogium.pl/wydarzenia/uczelnia/548-szesciolatki-w-szkolach-zdaly-egzamin.html> [dostęp: 20.11.2015].

⁷⁶ Zob. P. Lisowski, *Organizacja prawna administracji publicznej wobec przemian cywilizacyjnych*, [w:] *Wpływ przemian cywilizacyjnych na prawo administracyjne i administrację publiczną*, red. J. Zimmermann, P.J. Suwaj, Warszawa 2013, s. 56–60; R. Raszevska-Skałeczka, *Wpływ przemian cywilizacyjnych na paradygmat zarządzania placówką oświatową a oczekiwania społeczne*, [w:] *Stare dogmaty — nowe wyzwania w prawie i ekonomii*, red. U. Kalina-Prasznic, Warszawa 2013, s. 177–194.

⁷⁷ J. Boć, *op. cit.*, s. 190. „Ulepszenie sytuacji ludzi dotyczy granic i treści ich stosunków prawnych z podmiotami publicznymi w państwie lub z państwem jako takim, lub bezpośrednich skutków tych stosunków. [...] można tu wyróżnić takie przedsięwzięcia reformatorskie, które: a) ulepszają jakość

odbiorców edukacji, których ona obejmuje. Powstaje pytanie, czy reforma edukacji w zakresie obniżenia wieku szkolnego służy dobru wspólnemu, ulepszaniu sytuacji tych uczestników edukacji, których ona dotyczy? Pojawiają się tu pytania i wątpliwości, które nie znajdują jednoznacznego zajęcia stanowiska w sprawie. Stopniowe obniżenie wieku szkolnego, trwa od 2009 r. i wydaje się niezakończone.

Bibliografia

- Banach C., *Skarb ukryty w edukacji. Strategia rozwoju edukacji w Polsce do roku 2020*, konspekt nr 12, <http://www.up.krakow.pl/konspekt/12/strategia.html>.
- Boć J., *Struktury*, [w:] *Nauka administracji*, red. J. Boć, Kolonia Limited 2013.
- Czuba-Wąsowska M., Mańko K., *Egzekucja obowiązków szkolnego i nauki. Zagadnienia prawne. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011.
- Dlaczego 6-latki powinny rozpocząć naukę w szkole?*, <http://www.6latki.men.gov.pl>.
- Gmerek T., *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji*, Kraków 2011.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Prawo do nauki — raport z monitoringu*, Warszawa 2002.
- Homplewicz J., *Tradycyjne a współczesne instytucje prawa szkolnego*, Kraków 1985.
- Informacja NIK o wynikach kontroli, *Przygotowanie gmin i szkół do objęcia dzieci sześciolletnich obowiązkiem*, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/kontrola,11927.html>.
- Informacja NIK o wynikach kontroli, *Przygotowanie szkół do objęcia dzieci sześciolletnich obowiązkiem szkolnym*, KNO-4113-001-00/2014 Nr ewid. 156/2014/D/14/504/KNO, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,7129,vp,9005.pdf>.
- Konarzewski: *bardzo małe klasy wcale nie są korzystne dla uczniów*, <http://www.oswiata.abc.com.pl/dyrektor-szkoly/czytaj/-/artykul/konarzewski-bardzo-male-klasy-wcale-nie-sa-korzystne-dla-uczniow>.
- Kozak M., *Edukacja na rzecz praw dziecka w szkole wyższej. Zarys dydaktyki szczegółowej*, Kraków 2014.
- Kurzyna-Chmiel D., *Oświata jako zadanie publiczne*, Warszawa 2013.
- Kurzyna-Chmiel D., *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie*, Warszawa 2009.
- Lesińska J., *Wprowadzenie*, [w:] *Rekrutacja do szkół. Komentarz praktyczny*, cz. I., *Procedury*, „ABC Praktyki Prawa Oświatowego”, z. 4, Warszawa 2015.
- Lewicki M., *Uczenie się — przymus czy przywilej?*, http://www.otnostrow.org.pl/pliki/rocznik/2009/06_Lewicki.pdf.
- Lisowski P., *Obywatel jako podmiot praw i obowiązków społecznych. Obywatel a obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny oraz obowiązek nauki*, [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Kolonia Limited, Wrocław 2007.
- Lisowski P., *Organizacja prawna administracji publicznej wobec przemian cywilizacyjnych*, [w:] *Wpływ przemian cywilizacyjnych na prawo administracyjne i administrację publiczną*, red. J. Zimmermann, P. J. Suwaj, LEX a Wolters Kluwer business Warszawa 2013.
- Michalak M., *Wprowadzenie*, [w:] *Prawa dziecka. Dokumenty Rady Europy*, zbiór i opracowanie P.J. Jaros, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2013, www.brpd.gov.pl.

i dostęp do świadczeń niematerialnych, obowiązki organizacji których spoczywa na państwie czy na samorządach terytorialnych, b) poszerzają czy ułatwiają zakres korzystania przez obywateli z dóbr materialnych, i świadczeniem których obciążone jest państwo czy samorząd terytorialny, c) dają obywatelowi zwiększoną siłę oddziaływania w procesach decyzyjnych o charakterze publicznym przez danie tym obywatelom możliwości opinii, możliwości wpływu, możliwości decydowania”. *Ibidem*.

- NIK o przygotowaniu szkół do przyjęcia sześciolatków, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-przygotowaniu-szkol-do-przyjecia-szeszciolatkow.html>.
- NIK o szkołach dla sześciolatków, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-szkolach-dla-szeszciolatkow.html>.
- Nowak B.M., Krawczyk J., *Uczestnictwo dziecka 6-letniego w edukacji szkolnej*, Pedagogium, Warszawa 2014, http://pedagogium.pl/dokumenty/wydarzenia/raport_6latki.pdf.
- Panek T., Zwierzchowski J., *Opis metodologii badawczej współzależności pomiędzy wykluczeniem społecznym a edukacją*, Analizy IBE/1/2015, Warszawa 2015.
- Pierzchała E., Pierzchała J., *Oświata w sferze usług publicznych*, [w:] *Administracja dóbr i usług publicznych*, red. M. Woźniak, Warszawa 2011.
- Pilich M., *Komentarz do art. 15 ustawy o systemie oświaty*, <http://abc.online.wolterskluwer.pl>.
- Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Raszewska-Skałeczka R., *Niepewność sytuacji prawnej jednostki w związku z powszechnym i równym dostępem do edukacji na tle ustawy o systemie oświaty (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Niepewność sytuacji prawnej jednostki w prawie administracyjnym*, red. A. Błaś, Warszawa 2014.
- Raszewska-Skałeczka R., *Przemiany i wyzwania współczesnej przestrzeni edukacyjnej*, [w:] *Współczesna przestrzeń edukacyjna. Geneza, przemiany, nowe znaczenia*, red. E. Musiał, M. Bednarska, t. 2, Kraków 2013.
- Raszewska-Skałeczka R., *Udział organizacji pozarządowych w rozwiązywaniu lokalnych konfliktów edukacyjnych na tle rozwiązań prawnych*, [w:] *Plaszczyzny konfliktów w administracji publicznej*, red. M. Tabernacka, R. Raszewska-Skałeczka, Warszawa 2010.
- Raszewska-Skałeczka R., *Wpływ przemian cywilizacyjnych na paradygmat zarządzania placówką oświatową a oczekiwania społeczne*, [w:] *Stare dogmaty — nowe wyzwania w prawie i ekonomii*, red. U. Kalina-Prasznic, Warszawa 2013.
- Raszewska-Skałeczka R., *Zadania oświatowe jednostek samorządu terytorialnego*, [w:] *Studia nad samorządem terytorialnym*, red. A. Błaś, Wrocław 2002.
- Rodzicu sześciolatka! Możesz sprawdzić szkołę swojego dziecka*, <http://www.6latki.men.gov.pl/index.php/aktualnosci/487-rodzicu-szeszciolatka-mozesz-sprawdzic-szkole-swojego-dziecka>.
- Skibska J., *Sześciolatek w szkole. Obowiązek szkolny — założenia i rozwiązania*, [w:] *Transgresje w edukacji*, red. W. Żłobicki, Kraków 2014.
- Skura M., Lisicki M., Sumińska D., *Przed progiem. Jakie umiejętności są potrzebne do rozpoczęcia nauki w pierwszej klasie i jak je rozwijać*, <http://www.ore.edu.pl>, www.6latek.ore.edu.pl.
- Sześciolatki w szkole. Działania samorządów — dobre praktyki*, www.ore.edu.pl; http://www.6latki.men.gov.pl/images/PDF/ORE_dobre_praktyki.pdf.
- Szkoły są przygotowane na przyjęcie dzieci sześciolatków*, <https://men.gov.pl/zycie-szkoly/szkoly-sa-przygotowane-na-przyjecie-dzieci-szeszciolatkow.html>.
- Śliwerski B., *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji. Inspiracje do badań polityki oświatowej*, Kraków 2015.
- Śliwerski B., *Program wychowawczy szkoły*, Warszawa 2001.
- „Udany start szkolny — 6-latek w pierwszej klasie” — konferencja ekspercka, <http://www.6latki.men.gov.pl/index.php/aktualnosci/474-udany-start-szkolny-6-latek-w-pierwszej-klasie-konferencja-ekspercka>.
- Uzasadnienie do projektu ustawy z 2009 r. o zmianie w systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw*.
- Walkowska W., *Edukacja w świetle praw człowieka*, [w:] *Polska wobec wyzwań edukacyjnych Unii Europejskiej*, red. L. Dziewięcka-Bokun, A. Ładyżyński, Wrocław 2004.